

Магістр 2 курсу
факультету обліку і аудиту ХНЕУ

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ
МІЖБАНКІВСЬКИХ РОЗРАХУНКІВ**

Анотація. Розглянуто види міжбанківських розрахунків, їх сучасний стан та перспективи розвитку.

Аннотация. Рассмотрены виды межбанковских расчетов, их современное состояние и перспективы развития.

Annotation. The types of interbank payments and their present state and development prospects are considered.

Ключові слова: міжбанківські розрахунки, кліринг, система електронних платежів, внутрішньобанківські платіжні системи.

У сучасних умовах гроші є невід'ємним атрибутом господарського життя. Тому всі угоди, пов'язані з постачаннями матеріальних цінностей і наданням послуг, завершуються грошовими розрахунками. Останні можуть приймати як готівкову, так і безготівкову форму. Організація грошових розрахунків з використанням безготівкових коштів набагато переважають платежі готівкою, оскільки досягається значна економія на витратах обігу. Широкому застосуванню безготівкових розрахунків сприяє розгалужена мережа банків, а також зацікавленість держави в їх розвитку як з причини економії, так і з метою вивчення і регулювання макроекономічних процесів.

Питання організації міжбанківських розрахунків розглядалися в роботах ряду вітчизняних вчених, зокрема Герасимовича А. М., Кривов'язя Т. В., Мазура О. А., Мороза А. М., Пуховкіна М. Ф., Савлука М. І. та багатьох інших.

Метою дослідження є розгляд особливостей організації міжбанківських розрахунків в Україні.

Завдання дослідження полягають у визначенні поняття "міжбанківських розрахунків" та особливостей їх організації.

Об'єкт дослідження – безготівкові розрахунки в банках.

Предметом дослідження є система міжбанківських розрахунків, система масових платежів та внутрішньобанківські платіжні системи.

Міжбанківські розрахунки — це система виконання і регулювання платежів за грошовими вимогами і зобов'язаннями, які виникають між банківськими установами в процесі їхньої діяльності [1, с. 156].

Певна частина міжбанківських розрахунків служить для економічних зв'язків самих кредитно-фінансових інститутів, наприклад, при розміщенні грошових коштів у формі депозитів і кредитів, при переобліку векселів, отриманні від НБУ кредитів у порядку рефінансування, купівлі та продажу цінних паперів, у тому числі державних.

Отже, системи міжбанківських розрахунків призначені для здійснення платіжних трансакцій між банками, що обумовлені здійсненням платежів їх клієнтів або власних зобов'язань одного банку перед іншими.

Умови та порядок здійснення міжбанківських розрахунків в Україні регламентуються ЗУ "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні" [2] та Інструкцією "Про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті".

Платіжна система – це платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система [2].

Внутрішньодержавна платіжна система – це платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України [2].

Міжнародна платіжна система – це платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом, і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу [2].

Платіжна система в більшості розвинених країнах – це фактично декілька самостійних систем, кожна з яких задовольняє вимоги окремої платіжної сфери. В Україні можуть створюватися внутрішньодержавні банківські та небанківські платіжні системи.

До внутрішньодержавних банківських платіжних систем відносяться системи міжбанківських розрахунків, системи масових платежів та внутрішньобанківські платіжні системи.

Внутрішньодержавні небанківські платіжні системи мають право здійснювати діяльність, пов'язану із переказом, виключно після їх реєстрації в Національному банку України та отримання відповідного дозволу Національного банку України [3].

Однак розглянемо детальніше внутрішньодержавні банківські платіжні системи.

Перша з них – це система міжбанківських розрахунків. Вона призначена для переказу коштів у межах України між банками на виконання зобов'язань їх клієнтів, а також власних зобов'язань цих банків [2]. Ця система є основною в цьому дослідженні, а тому розглянемо її докладніше.

Система міжбанківських розрахунків базується на трьох видах міжбанківських розрахунків.

Перший вид – це розрахунки через організацію кореспондентських відносин між комерційними банками. Їх називають лоро – ностро.

Кореспондентський рахунок – це рахунок, на якому відображаються розрахунки однієї кредитної установи за дорученням і за рахунок іншого кредитного інституту. Розрахунок одного банку в іншому має дві назви: з погляду банку, що надає послугу за рахунком, і з погляду банку, який користується цією послугою, хоча це той самий рахунок. Рахунок лоро – "ваш рахунок у нас", рахунок ностро – "наш рахунок у вас". Основні записи здійснюються на рахунку лоро. Проте, банк лоро, визначає умови використання рахунку ностро.

Автор вважає, що перевагою цих розрахунків є: обмежене коло учасників, конфіденційність, точність та охайність. Недоліками цього виду розрахунків можна вважати велику трудомісткість і великі витрати на їх здійснення та, що найголовніше, погіршення стану ліквідності банку.

Другий вид – це розрахунки через кореспондентські рахунки, що відкриваються в установах Національного банку України. Як правило, це повні розрахунки, що виконуються індивідуально, на валовій основі.

Перевага рахунків ностро, які відкриваються комерційними банками в центральному банку, в тому, що останній може надавати короткострокові кредити

для погашення їх зобов'язань за міжбанківськими розрахунками. Платіж з використанням кредиту центрального банку є унікальною формою платежу, оскільки вимога здійснити платіж посилається установі, яка не може збанкрутувати, і завжди має ліквідні засоби.

Національний банк, відкриваючи рахунки лоро для банків і створюючи централізовану систему розрахунків, здійснює витрати і повинен їх відшкодувати. Тому за цими рахунками, як правило, не платять відсотків, а в деяких країнах встановлюється мінімальний резерв залишку на рахунках, стягуються комісійні за платіжні послуги.

Комерційні банки, що мають рахунки ностро в Національному банку, можуть бути розділені на дві групи:

банки, що мають право на використання кредитів Національного банку, коли на рахунку ностро недостатньо коштів для всіх термінових платежів. Ця ситуація називається овердрафтом. У цьому випадку банки обмежуються в користуванні такими кредитами або за допомогою відсотка за кредит, або адміністративним шляхом;

банки, що не мають права одержувати короткострокові кредити Національного банку. В деяких країнах певні категорії банківських установ не мають прямого доступу до кредитів центрального банку.

Третій вид міжбанківських розрахунків – це розрахунки через клірингові установи.

Кліринг – це система безготівкових розрахунків, що базується на заліку взаємних вимог і зобов'язань фізичних та юридичних осіб.

Кліринг може бути двостороннім (банки регулюють взаємні вимоги на двосторонній основі) і багатостороннім (учасники обмінюються платіжними інструментами на багатосторонній основі). Залежно від сфери використання міжбанківський кліринг може бути: локальним (між банками регіону або певної банківської групи і (або) між філіями одного банку) і загальнодержавним.

Система клірингових заліків може використовуватися як для розрахунків між банками всередині країни, так і для міжнародних розрахунків. Організація міжбанківського заліку залежить від того, чи є банки-учасники самостійними юридичними особами, чи вони входять до системи того самого банку. У першому випадку банки обмінюються чеками, векселями та іншими борговими зобов'язаннями клієнтів, доплачуючи лише різницю за заліком. Це – міжбанківський кліринг. У другому йдеться про внутрішньобанківський кліринг. Для цього всередині системи банку, в його головній установі, створюється кліринговий відділ, який і виконує залікові операції для клієнтів цього банку.

Залежно від сфери застосування міжбанківський кліринг може бути:

локальним – між банками якогось регіону чи між банками певної банківської групи та (або) між філіями одного банку;

загальнодержавним – між кредитно-фінансовими установами всієї країни.

Другою внутрішньодержавною платіжною системою є система електронних платежів (СЕР).

СЕР забезпечує здійснення розрахунків у межах України між банками як за дорученнями клієнтів банків, так і за зобов'язаннями банків та інших учасників системи. У СЕР виконуються міжбанківські перекази у файловому режимі та в режимі реального часу. Здійснення банком початкових платежів у файловому режимі є обов'язковим, а в режимі реального часу – за його вибором. Разом з тим учасник системи, який працює в СЕР у файловому режимі, забезпечує приймання платежів у режимі реального часу [3].

У файловому режимі обмін міжбанківськими електронними розрахунковими документами здійснюється шляхом приймання-передавання документів, сформованих у файл. Тривалість технологічного циклу становить 15 – 20 хвилин.

У режимі реального часу кошти зараховуються на рахунок отримувача негайно, у момент надходження платежу від відправника до СЕП. Саме це є головною ознакою платіжних систем класу RTGS згідно з міжнародною класифікацією [3].

Третьою внутрішньодержавною платіжною системою є внутрішньобанківські платіжні системи (ВПС). Це — програмно-технічний комплекс з власними засобами захисту інформації, який експлуатується комерційним банком або об'єднанням банків і здійснює розрахунки між установами цього банку (об'єднання) та, можливо, іншими банківськими установами поза межами СЕП.

Порядок здійснення розрахунків через ВПС регулюється відповідними документами банків, яким належать ці системи, і повинен відповідати вимогам чинного законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України.

Національний банк України, як центральний банк держави, організовує і бере участь у здійсненні міжбанківських розрахунків.

Банки України, як учасники міжбанківських розрахунків, несуть спільну відповідальність за стан міжбанківських розрахунків і діють відповідно до нормативних актів Національного банку та угод, які укладаються між учасниками розрахунків.

За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що система міжбанківських розрахунків розвинена в Україні на достатньо високому рівні. Цьому сприяє стрімке збільшення частки електронних розрахунків. Також ця система дала змогу досягти значних покращень в якості обслуговування та безпеки, а саме: прискорилося виконання грошових розрахунків та обігу коштів, зменшився документообіг, вивільнилася значна частина грошової маси, а також відбулося значне зниження збитків держави та підприємців, які виникали раніше внаслідок високих темпів інфляції, низької швидкості виконання розрахунків та використання підроблених платіжних документів.

Наскільки ідеальною не здавалась б нам ця система, вона має свої не вирішені питання. Це можуть бути суперечності щодо розмежування функцій між комерційним банком та Національним банком України чи оптимальність вибору певної моделі міжбанківських розрахунків. У будь-якому випадку, ця тема є досить важливою, а тому неодмінно потребує подальшого вивчення та дослідження.

Наук. керівн. Писарчук О. В.

Література: 1. Облік і аудит у банках : підручник / А. М. Герасимович, Л. М. Кіндрацька, Т. В. Кривов'яз та ін. ; за заг. ред. проф. А. М. Герасимовича. — К. : КНЕУ, 2004. — 536 с.
2. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2346-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.
3. Офіційний сайт Національного банку України. — Режим доступу : www.bank.gov.ua.